

#### A.3.3.1 Φέρουσα ικανότητα και τουριστική ανάπτυξη: Συνοπτική βιβλιογραφική επισκόπηση

Ο τουρισμός αποτελεί εύρωστη και βιώσιμη, από οικονομικής πλευράς, εθνική βιομηχανία. Καθώς όμως, τόσο η εθνική όσο και η Κοινοτική νομοθεσία επιτάσσουν την επίτευξη αειφόρου ανάπτυξης, ο τουρισμός πρέπει να αποκτήσει χαρακτηριστικά αειφορίας. Στην προσπάθεια αυτή, κρίσιμη θέση κατέχει η έννοια της διαχείρισης της φέρουσας ικανότητας (στο εξής: φ.ι.).

Η έννοια της φ.ι. έχει χρησιμοποιηθεί σε πολλά προγράμματα υπαίθριας αναψυχής και μπορεί να χρησιμεύσει σαν ένα χρήσιμο αντιληπτικό εργαλείο σε τουριστικές μελέτες, ειδικά όταν θεωρείται σαν μέσο ενθάρρυνσης των προγραμματιστών/ σχεδιαστών του τουρισμού και άλλων, να δίνουν μεγαλύτερη σημασία στα περιβαλλοντικά ζητήματα, σε ποιοτικές πλευρές, όπως οι εμπειρίες του τοπικού πληθυσμού και των φιλοξενουμένων καθώς και σαν υποστηρικτικό εργαλείο για την εξειδίκευση στόχων και αντικειμένων.

Οι δραστηριότητες που συνδέονται με τον τουρισμό, έχουν κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις στο χώρο του τουριστικού προορισμού. Επιστήμονες από διάφορους επιστημονικούς χώρους έχουν δώσει διάφορους ορισμούς της φ.ι..

Οι οικολόγοι την ορίζουν ως τον πληθυσμό ενός είδους, ο οποίος μπορεί να συντηρηθεί στο εγγύς μέλλον, σ' ένα ορισμένο οικότοπο, χωρίς την πρόκληση διαρκούς βλάβης στο οικοσύστημα, από το οποίο εξαρτάται.

Στην πλέον «παραδοσιακή» της σύλληψη, η έννοια αναφέρεται στο μέγιστο αριθμό τουριστών ή τουριστικής χρήσης, που μπορεί να εξυπηρετηθεί εντός ενός δεδομένου γεωγραφικού προορισμού. Ως τέτοια, συνδέεται με ένα συγκεκριμένο «όριο», «οροφή» ή «κατώφλι», η υπέρβαση του οποίου οδηγεί σε διαδικασία υποβάθμισης του προορισμού.

Από την περιβαλλοντική σκοπιά, η διαχείριση της φ.ι. περιλαμβάνει τη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ των φυσικών/ περιβαλλοντικών εμπειριών και των εμπειριών του επισκέπτη. Απ' αυτή την πλευρά, η φ.ι. αναφέρεται στο μέγιστο αριθμό ανθρώπων που μπορούν να

χρησιμοποιήσουν μια περιοχή/ τοποθεσία χωρίς να επέλθει μη αποδεκτή<sup>1</sup> τροποποίηση του φυσικού περιβάλλοντος και μη αποδεκτή υποβάθμιση της ποιότητας της εμπειρίας, που αποκομίζουν οι επισκέπτες. Σύμφωνα με κάποιους συγγραφείς, ορθότερο είναι να χρησιμοποιείται ο όρος «τουριστική παρουσία» αντί της απλούστερης έννοιας του αριθμού τουριστών, αφού κατά την προσπάθεια προσδιορισμού των επιπέδων της φ.ι. είναι αναγκαίο να λαμβάνονται υπ' όψιν μια σειρά από παράγοντες, όπως:

- Η μέση διάρκεια παραμονής.
- Τα χαρακτηριστικά των τουριστών και του τοπικού πληθυσμού.
- Η γεωγραφική συγκέντρωση των τουριστών.
- Ο βαθμός εποχικότητας.
- Οι τύποι τουριστικής δραστηριότητας.
- Οι δυνατότητες πρόσβασης σε περιοχές/ τοποθεσίες.
- Το επίπεδο χρήσης των υποδομών κ.α.

Σύμφωνα με άλλους συγγραφείς, η φ.ι. στον τουρισμό συναρτάται με την αγορά. Τα κρίσιμα κατώφλια της φ.ι. εμφανίζονται όταν οι αριθμοί των τουριστών προσεγγίζουν επίπεδα, στα οποία παρατηρείται πίεση στην ικανότητα του προορισμού να παρέχει ποιοτικές τουριστικές εμπειρίες. Η προσέγγιση της έννοιας από την οπτική γωνία της κοινωνίας/ κοινότητας προτείνει ότι η φ.ι. αφορά στη δυνατότητα μιας περιοχής προορισμού να απορροφά τον τουρισμό πριν οι αρνητικές επιπτώσεις του γίνουν αισθητές από την τοπική κοινωνία.<sup>2</sup>

Από οικολογικής πλευράς, φ.ι. συνιστά το ανώτατο επίπεδο χρήσης αναψυχής, με όρους αριθμού και δραστηριοτήτων επισκεπτών, το οποίο μπορεί να εξυπηρετηθεί πριν επέλθει μείωση/ υποβάθμιση της οικολογικής αξίας.<sup>3</sup>

Από την οπτική γωνία του χωροταξικού σχεδιασμού, η έννοια της φ.ι. έχει να κάνει με τον καθορισμό της χωρικής ικανότητας μιας περιοχής να φιλοξενήσει επισκέπτες. Άλλοι συγγραφείς έχουν προτείνει την ύπαρξη τριών διαφορετικών τύπων φ.ι. – δηλαδή περιβαλλοντικής, φυσικής και αντιληπτικής ή ψυχολογικής- μιας περιοχής που σχετίζονται ευρέως με την

<sup>1</sup> Από τον τοπικό πληθυσμό, ομάδες και οργανώσεις πολιτών, ιδιώτες επενδυτές, κ.α

<sup>2</sup> Williams W. P. and Gill A., σελ. 233.

<sup>3</sup> Coccossis H. and Parpairis A., σελ. 96.

υποβάθμιση του περιβάλλοντος, τον κορεσμό των εγκαταστάσεων / διευκολύνσεων και την απόλαυση των επισκεπτών.

Σύμφωνα με μια μερίδα της θεωρίας, η φ.ι. μιας τουριστικής περιοχής θα μπορούσε να ορισθεί ως το σημείο εκείνο, στο οποίο οι απαιτήσεις για υποδομή/ υπερδομή καθώς και οι διαθέσιμοι φυσικοί πόροι (παραλίες κ.λπ.) που δημιουργούν τη ζήτηση, γίνονται ανεπαρκείς για να ανταποκριθούν στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού και των τουριστών και εμφανίζεται ο κίνδυνος υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Υπό τη συγκεκριμένη αυτή οπτική γωνία, το πρόβλημα αφορά στα ποσοτικά επίπεδα αλλαγής του περιβάλλοντος, τα οποία μπορεί να επιτρέπονται σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Από την κοινωνιολογική πλευρά, ο ορισμός της φ.ι. περιλαμβάνει τη σχέση μεταξύ «όγκου χρήσης και ικανοποίησης του χρήστη».Μερικοί γεωγράφοι δίνουν στη φ.ι. την έννοια του μέγιστου θεωρητικού πληθυσμού, τον οποίο μπορεί να συντηρήσουν οι δεδομένοι φυσικοί πόροι:

[Διαθέσιμη γη/ χρησιμοποιούμενη γη \* θεωρητικός πληθυσμός/πραγματικό πληθυσμό].

Πολλοί θεωρούν ότι απαιτείται πλέον η συνδυασμένη ερευνητική προσπάθεια από μια ποικιλία επιστημονικών χώρων, καθώς το δυναμικό και πολύπλοκο φαινόμενο του τουρισμού απαιτεί ολοκληρωμένη προσέγγιση.<sup>4</sup>

Από πολλούς συγγραφείς θεωρείται ότι η φ.ι. είναι μία στατική ή απόλυτη έννοια, κάτι σαν τον αριθμό των επιβατών ενός αεροπλάνου. Μία άλλη μερίδα της θεωρίας εκφράζει την άποψη ότι πρόκειται για μία ρευστή και δυναμική έννοια, τα στοιχεία και χαρακτηριστικά της οποίας μεταβάλλονται με το χρόνο. Η δεύτερη άποψη φαίνεται να κατακτά ολοένα περισσότερο έδαφος και αποδοχή, υπό την έννοια ότι τα επίπεδα των κατοροφών, βάσει των οποίων προσδιορίζεται η φ.ι., είναι πιθανό να μεταβάλλονται με το χρόνο. Πάντως, η γρήγορη και μη σχεδιασμένη ανάπτυξη μπορεί εύκολα να έχει αρνητικά αποτελέσματα, όπως χαμηλά επίπεδα αποδοχής και σοβαρές περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

Κάποιες σχετικές αναφορές βρίσκει κανείς και στη νομική βιβλιογραφία, σύμφωνα με την οποία ο σεβασμός της αρχής μεταξύ άλλων

σημαίνει τη διάκριση συνήθων και ευαίσθητων οικοσυστημάτων π.χ. ακτών, μικρών νησιών, τα οποία είναι δεκτικά ήπιας μόνο ανάπτυξης, και την υποχρέωση θεσμοθέτησης μέτρων και μεθόδων μέτρησης της φ.ι. Εφαρμοστές παράλληλα θεωρούνται και οι αρχές της βιωσιμότητας, της ήπιας ανάπτυξης των ευπαθών οικοσυστημάτων (δασικών οικοσυστημάτων, ακτών, βουνών, μικρών νησιών, τοποθεσιών φυσικού κάλλους), βάσει της οποίας θεωρείται ότι αυτά είναι δεκτικά μόνον ήπιας ανάπτυξης, και η αρχή της προστασίας του φυσικού κάλλους. Ενδιαφέρουσα είναι η σχετική νομολογία του ΣτΕ με αναφορές στη φ.ι. και το σχεδιασμό βιώσιμου τουρισμού, τη διαφύλαξη του φυσικού κεφαλαίου εκεί που έχει λάβει χώρα έντονη οικιστική ανάπτυξη, την προστασία των ακτών από την οικιστική ανάπτυξη, την προστασία των μικρών νησιών ως ευπαθών οικοσυστημάτων μέσω του χωροταξικού σχεδιασμού, την προστασία των συνιστωσών του αισθητικού κάλλους κ.α.<sup>5</sup>

Για να γίνει κατανοητή η έννοια της τουριστικής φ.ι., είναι αναγκαία η γνώση των βασικών παραγόντων, που την επηρεάζουν, και των μεταξύ τους σχέσεων. Συχνά, προτείνεται η προσέγγιση της έννοιας της φ.ι. μέσω τριών βασικών διαστάσεων: φυσικού περιβάλλοντος, ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και κοινωνικού περιβάλλοντος, στις οποίες πρέπει να προστεθεί και μία τέταρτη, ο χρόνος...<sup>6</sup> Διάφορες τεχνικές και μέθοδοι για την εκτίμηση της φ.ι. έχουν αναπτυχθεί και εφαρμοσθεί την τελευταία εικοσιπενταετία, με περιορισμένη επιτυχία.<sup>7</sup> Δεν υπάρχει κοινή διάσταση μεταξύ αυτών των μεθόδων, εκτός από την προσπάθεια να είναι λιγότερο αυθαίρετες από την διαισθητικότητα ή τη γνώση την προερχόμενη από την άμεση αντίληψη, κατά την εκτίμηση της φ.ι.

Με τις δεδομένες ανεπάρκειες των παραδοσιακών τεχνικών διαχείρισης της φ.ι., κάποιοι συγγραφείς προτείνουν μια εναλλακτική προσέγγιση. Ξεπερνώντας την άποψη περί καθορισμού ορίων χρήσης, στρέφουν την προσοχή τους στην αναγνώριση και προσδιορισμό των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών, τις οποίες επιθυμεί η τοπική κοινωνία και τη δημιουργία στρατηγικών διαχείρισης της ανάπτυξης για τη διαχείριση των προκλήσεων, που θέτει η φ.ι στον τομέα του τουρισμού.<sup>8</sup>

---

<sup>4</sup> Coccossis and Parpairis, σελ. 96.

<sup>5</sup> Δεκλερής Μ.

<sup>6</sup> Coccossis and Parpairis, σελ. 97.

<sup>7</sup> Coccossis and Parpairis, σελ. 98.

<sup>8</sup> Williams W.P. and Gill A.I. σελ. 245.

Η φ.ι. θεωρείται ότι μπορεί να εξετάζεται μόνο ανά περίπτωση, διότι παρουσιάζει μεγάλη ευαισθησία ως προς το χώρο, τον τύπο της τουριστικής δραστηριότητας, τη διαφορά πολιτισμικών υποβάθρων μεταξύ τουριστών και τοπικών πληθυσμών, την ταχύτητα της τουριστικής ανάπτυξης και τη χρονική διάσταση της ανάπτυξης. Ο χρόνος συχνά επιτρέπει σε προορισμούς να προσαρμόζονται στην παρουσία των τουριστών και στις σχετικές επιπτώσεις.

Το σίγουρο είναι ότι όλες οι μέθοδοι παρουσιάζουν ελλείψεις. Κάποιες αποδεικνύονται καλύτερες από κάποιες άλλες, όταν εφαρμόζονται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Κάποιες γενικές παρατηρήσεις που γίνονται επί του θέματος, είναι οι εξής:

- Απαιτείται περαιτέρω έρευνα για τις ποιοτικές πλευρές της έννοιας της φ.ι., πριν οιαδήποτε μέθοδος εφαρμοσθεί στο σχεδιασμό.
- Η φ.ι. μπορεί να εκτιμάται πιο εύκολα κατά περίπτωση χρησιμοποιώντας μια προσεγγιστική μέθοδο προσανατολισμένη προς ένα συγκεκριμένο πόρο, ενώ τα γενικά όρια θα έπρεπε να αναμένεται ότι είναι δύσκολο να προσδιορισθούν και εξαρτώνται από ένα ποικίλο μείγμα των τριών βασικών συνιστωσών.
- Λόγω των ιδιοτήτων κάθε περιοχής και εν όψει της αβεβαιότητας που δημιουργούν οι αλληλεπιδράσεις των περιβαλλοντικών παραγόντων, είναι αναγκαίο τα τιθέμενα όρια να θεωρούνται προσαρμόσιμα, ευέλικτα και ανοικτά σε επανεκτίμηση.<sup>9</sup>

Μερικές από τις προσεγγίσεις και τεχνικές που έχουν χρησιμοποιηθεί, παρουσιάζουν οι Coccossis και Parpairis, με αναφορά στους τομείς της Οικολογίας, της Οικονομίας, της Κοινωνικής Ψυχολογίας, της Πολιτισμικής φ.ι., των Μελετών Δομημένου Περιβάλλοντος. Για τον καθορισμό της ικανότητας αφομοίωσης/ απορρόφησης μιας τουριστικής περιοχής χρησιμοποιούνται δείκτες όπως: τουριστική χωρητικότητα σε σχέση με τον πληθυσμό, τις κλίνες, την έκταση της γης, τα εστιατόρια, τις άδειες λειτουργίας, και την τουριστική πυκνότητα σε σχέση με τον αριθμό ξενοδοχείων, τον κανονικό πληθυσμό της περιοχής, τον αριθμό διανυκτερεύσεων ανά ξενοδοχείο και στην περιοχή συνολικά. Η τουριστική πυκνότητα υποδηλώνει το δυναμικό της περιοχής για φιλοξενία όπως

---

<sup>9</sup> Coccossis and Parpairis, σελ. 102 επ.

εκφράζεται με όρους καταλυμάτων διαθέσιμων ανά τετρ. χλμ. επιφάνειας της περιοχής, συνολικά ή ανά κατηγορία. Ένας δείκτης τουριστικής λειτουργίας λαμβάνεται σαν μέτρο τουριστικής δραστηριότητας ή έντασης και προκύπτει από τη σύγκριση του αριθμού τουριστικών κλινών με τον αριθμό του τοπικού πληθυσμού. Ακόμη χρησιμοποιείται ως δείκτης τουριστικής πυκνότητας το πηλίκο των τουριστικών διανυκτερεύσεων προς τον αριθμό του τοπικού πληθυσμού. Ο δείκτης συγκέντρωσης αποτελεί προσπάθεια καθορισμού του βαθμού συγκέντρωσης της τουριστικής δραστηριότητας (ξενοδοχεία, εστιατόρια κ.λπ.) και έκτασης της χρησιμοποιούμενης γης. Ο δείκτης ελκυστικότητας (σύγκριση του αριθμού των διανυκτερεύσεων αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών) μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αξιολόγηση του προφίλ μιας περιοχής για την προσέλκυση ειδικών τύπων τουρισμού, συνολικά ή ανά κατηγορία.

Περαιτέρω, χρησιμοποιούνται και μέθοδοι για τον καθορισμό μιας συνολικής μέτρησης της φ.ι.: Έχει δοκιμασθεί μία συνολική επιχειρησιακή εκτίμηση της φ.ι. βάσει του συνδυασμού κρίσιμων παραγόντων και πόρων που είναι οι κυριότεροι καθοριστικοί παράγοντες της κοινωνικής και οικονομικής ζωής: ανανεώσιμοι και μη ανανεώσιμοι πόροι, δυναμική του πληθυσμού και σχετικοί μηχανισμοί ανάδρασης. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, η δυναμική φύση της φ.ι. επηρεάζεται από τις προηγούμενες και τις παρούσες αξίες της, τις μη-γραμμικότητες, τις οροφές και τις μη αναμενόμενες διαταραχές, τις οποίες μεταδίδει στο όλο σύστημα ο έξω κόσμος. Άλλη μία προσέγγιση αποτελεί η ανάπτυξη μιας μήτρας δομής των επιπτώσεων, η οποία συνδυάζει περιβαλλοντικά στοιχεία και τη γκάμα των πιθανών επιπτώσεων σε αυτά τα στοιχεία από την ανάπτυξη του τουρισμού σ' ένα συγκεκριμένο επίπεδο (επίπεδο φ.ι.). Για τη συμπλήρωση της μήτρας δομής απαιτείται μία σειρά εργαλείων, όπως: συγκριτικές μελέτες, καταγραφή της ικανοποίησης του χρήστη, παράμετροι των φυσικών πόρων, οικολογικοί δείκτες, συγκεκριμένα κριτήρια και τιμές, μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, τεχνικές πολλαπλής μέτρησης, μελέτες πεδίου, κοινωνικές έρευνες, κανονισμοί και σταθερότυπα βάσει των οποίων καθορίζεται η φ.ι. του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος κ.λπ. Αυτό το μοντέλο πολλών διαστάσεων στοχεύει στη δημιουργία μίας ολοκληρωμένης και όχι αποσπασματικής εικόνας της έννοιας της φ.ι. για επιχειρησιακή χρήση.

Έχει ακόμη προταθεί μία μεθοδολογία και ένα σύστημα συγκεκριμένων δεικτών και κριτηρίων που μπορεί να εισαχθεί ακόμη και

με αποσπασματική προσέγγιση, στο πλαίσιο της φ.ι. μιας περιοχής, για να εκφράσει τις σχέσεις τουρισμού και περιβάλλοντος μαζί με κατευθυντήριες γραμμές. Το σύστημα αυτό ελέγχθηκε στη μελέτη περίπτωσης της Μυκόνου. Μεταξύ των κυρίων δεικτών βρίσκονται ο λόγος τουριστών προς τοπικό πληθυσμό, ο λόγος κτιρίων κατοικίας προς τουριστικά κτίρια, ο λόγος αποθέματος ιστορικών χωριών προς πρόσφατα κτισμένες περιοχές, οι αλλαγές στις χρήσεις των κτιρίων και στις χρήσεις γης με την πάροδο του χρόνου. Χρησιμοποιήθηκαν δύο βασικές ομάδες κριτηρίων, τα οποία επηρεάζουν:

1. Το τοπικό περιβάλλον.
2. Την τουριστική εικόνα/ προϊόν.

Τα κριτήρια έχουν οικολογικές πλευρές (αποδεκτό επίπεδο οπτικών επιπτώσεων, σημείο στο οποίο προκύπτει οικολογική ζημία, η ανάγκη για προστασία της χερσαίας και θαλάσσιας άγριας ζωής), αφορούν στα οικονομικά οφέλη (επίπεδο απασχόλησης που διασφαλίζει τα βέλτιστα οικονομικά οφέλη, επίπεδο απασχόλησης που ταιριάζει στην τοπική κοινωνία κ.λπ.), κοινωνικά θέματα (ο όγκος του τουρισμού, τον οποίο μπορεί να απορροφήσει η κοινωνική ζωή της περιοχής), πολιτισμικά θέματα (το επίπεδο του τουρισμού που θα βοηθήσει στη διατήρηση της κληρονομιάς, των μνημείων και πολιτιστικών παραδόσεων χωρίς επιβλαβείς επιπτώσεις) και τη διαθεσιμότητα των πόρων (δημόσιες υπηρεσίες, νερό, μέσα μεταφοράς κ.λπ.). Η δεύτερη ομάδα κριτηρίων (τουριστικού προϊόντος και εικόνας) περιλαμβάνει φυσικά χαρακτηριστικά και θέματα (κλίμα, ρύπανση, ελκυστικότητα, ποιότητα εγκαταστάσεων φιλοξενίας κ.α.), οικονομικά (κόστος των διακοπών), κοινωνικά/ πολιτισμικά (ποιότητα των τοπικών πόλων έλξης και του πολιτισμού κ.α.) και διαθεσιμότητα των πόρων (σταθερότητα υπηρεσιών, υποδομές κ.α.). Συνεπώς, η συνολική φ.ι. της μελέτης περίπτωσης φαίνεται να είναι το αποτέλεσμα του συνδυασμού των ανωτέρω δεικτών και κριτηρίων υπό το μεθοδολογικό πλαίσιο στο οποίο εφαρμόσθηκαν μελέτες αντίληψης, ερευνητικά και άλλα εργαλεία.<sup>10</sup>

Άλλους σχετικούς δείκτες παρουσιάζουν οι Williams W. P. και Gill ΑΙ.:<sup>11</sup>

<sup>10</sup> Coccossis and Parpairis, σελ. 98 επ.

<sup>11</sup> Σελ. 232.

Τύπος κατωφλίου	Παραδείγματα
Όγκος	Ωριαίοι, ημερήσιοι, εβδομαδιαίοι, ετήσιοι όγκοι και κορυφώσεις όγκων διαφόρων τύπων επισκεπτών (π.χ. επισκέψεις, διανυκτερεύσεις, «επισκεπτοημέρες» κ.α.
Πυκνότητα	Αριθμός προσώπων ανά στρέμμα για διάφορες δραστηριότητες σε διάφορες τοποθεσίες (π.χ. επισκέπτες/ στρέμμα παραλίας, τουρίστες/ τ.μ. χώρου εστιατορίων/ καταστημάτων κ.α.).
Σύνθεση αγοράς	Αριθμός μονάδων επισκεπτών σχετικά με μονάδες κατοίκων (π.χ. επισκέπτες/ μόνιμο πληθυσμό, κλίνες επισκεπτών/ κλίνες κατοίκων, χρήση δημοσίων υπηρεσιών από επισκέπτες/ από πληθυσμό).

Στη μελέτη περίπτωσης για την «πιλοτική εφαρμογή δεικτών αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης στο Δήμο Χερσονήσου Κρήτης» καθορίσθηκαν οι εξής δείκτες αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης για ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές:

- Αριθμός τουριστικών επιχειρήσεων με έδρα το Δήμο, που έχουν ενταχθεί σε πρόγραμμα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας ως προς το σύνολο των τουριστικών επιχειρήσεων της Κρήτης που έχουν ενταχθεί σε ανάλογο πρόγραμμα.
- Σχέση κατανάλωσης νερού οικιακής/ τουριστικής/ αγροτικής χρήσης.
- Αριθμός δειγματοληψιών νερών κολύμβησης που ξεπέρασαν τα όρια (όπως αυτά ορίζονται από το σχετικό πρόγραμμα και την κοινοτική νομοθεσία).
- Αναλογία παραλιών, που έχουν βραβευθεί με γαλάζια σημαία.
- Αριθμός bar-club / πληθυσμό.
- Αριθμός απασχολούμενων γυναικών προς 100 απασχολούμενους άνδρες.
- Ρυθμός αύξησης του πληθυσμού.
- Ανεργία στο Δήμο /ανεργία στην Περιφέρεια.
- % ανακύκλωση υλικών.
- % νερού που ανακυκλώνεται.
- Αριθμός τουριστικών επιχειρήσεων, που εφαρμόζουν κάποια συστήματα μείωσης κατανάλωσης φυσικών πόρων και γενικότερα φιλικών προς το περιβάλλον πρακτικών ως % όλων των τουριστικών επιχειρήσεων.
- % των λυμάτων, που δέχονται επεξεργασία.



- Αριθμός περιοχών φυσικού ενδιαφέροντος υπό καθεστώς προστασίας έναντι εκείνων χωρίς.
- Επιστημονικές μελέτες που έχουν γίνει για το φυσικό περιβάλλον-οικοσυστήματα περιοχής.
- % κλινών που λειτουργούν το χειμώνα.
- % της δυναμικότητας των συνεδριακών κέντρων του Δήμου ως προς εκείνων της Περιφέρειας.
- % τουριστών που έχουν πάρει πακέτο από τους 4 μεγαλύτερους tour operators.
- % απασχόλησης στον τουρισμό.
- Εισπράξεις από τέλη παρεπιδημούντων και εκδιδόμενων λογαριασμών.
- Συνεργασία Δήμου- ιδιωτών σε θέματα τουριστικής ανάπτυξης.
- Μεταβολή αριθμού ωρών σεμιναρίων τουρισμού 1990-1999.
- Αριθμός σεμιναρίων, που έχουν πραγματοποιηθεί στο Δήμο σχετικά με τον τουρισμό.
- Αριθμός μελετών που έχουν γίνει για την οικονομική αποδοτικότητα του τουρισμού / αριθμός μελετών που έχουν γίνει για τις επιπτώσεις του τουρισμού.<sup>12</sup>

Ο προσδιορισμός της ΦΙΤΑ<sup>13</sup> θα πρέπει να αποτελεί μέρος ενός ολοκληρωμένου συστήματος τουριστικού σχεδιασμού, με στόχους και απαιτήσεις που να υπόκεινται σε μια συνεχή επανεκτίμηση. Συνακόλουθα η εκτίμηση της ΦΙΤΑ, καθώς εξαρτάται από αρκετά και σύνθετα στοιχεία, είναι θέμα εντοπισμού εκείνων των συστατικών του συστήματος που υποβοηθούν την προσέγγιση αμεσότερα, όπως για παράδειγμα:

- α. Ποια είναι τα οικολογικά χαρακτηριστικά της τοποθεσίας που εξετάζεται (τύπος, κλίμακα, βαθμός, ευαισθησία); ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΦΙΤΑ.
- β. Ποιες είναι οι πολιτικές του τουρισμού σε σχέση με το περιβάλλον από άποψη χωρικής διάστασης και αλληλεπίδρασης (εθνικό, περιφερειακό, διαπεριφερειακό, τοπικό, διατοπικό επίπεδο); ΧΩΡΙΚΗ/ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΤΑ.

<sup>12</sup> Φαρσάρης Γ. και Πραστάκος Π., σελ. 134 επ.

<sup>13</sup> Φέρουσα Ικανότητα για Τουριστική Ανάπτυξη. Βλ. Παρπαϊρης Απ., σελ. 62 επ.

γ. Ποιο είναι το στάδιο της τουριστικής ανάπτυξης της τοποθεσίας, περιοχής, περιφέρειας και ποιος ο τύπος/ μορφή του τουρισμού (μαζικός, επιλεκτικός, επιστημονικός, εσωτερικός, νέας μορφής τουρισμός, κλπ); ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ / ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΦΙΤΑ.

δ. Σε ποιο σημείο του κύκλου ζωής ευρίσκεται το τουριστικό προϊόν της συγκεκριμένης τοποθεσίας; ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΦΙΤΑ.

ε. Ποιος είναι ο βαθμός και η κλίμακα των επιπτώσεων στην τοποθεσία και στην περιφέρεια ενδο-εξάρτησης σαν συνέπεια του κορεσμού της τουριστικής δραστηριότητας; ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ / ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΤΑ

στ. Ποιες είναι οι πολιτικές – πολιτιστικές και οικονομικές προτιμήσεις του τοπικού πληθυσμού; ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ / ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΦΙΤΑ.

ζ. Ποιες είναι οι προτιμήσεις των επισκεπτών; ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ / ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΦΙΤΑ.

Στα επιλεκτικά αυτά ερωτηματικά αποτυπώνεται και η διαχρονική εμπειρική προσέγγιση – εξακρίβωση της ΦΙΤΑ μέσα στο πλαίσιο του τουριστικού σχεδιασμού.

Οι περισσότεροι ερευνητές, όπως παρουσιάζεται στην τουριστική βιβλιογραφία –WTO (1987), Pearce (1987), Dragicevic (1990), Briassulis και Straaten (1992)- προσπάθησαν να εξαρτήσουν την εκτίμηση της ΦΙΤΑ από τους δύο βασικούς παράγοντες (πόρους για τους ειδικούς) του επιπέδου της προσφοράς:

α. Το περιβάλλον και

β. Τη φήμη.

Σε σχέση με το περιβάλλον, οι ερευνητές διαχρονικά ανέπτυξαν μεθοδολογίες και μοντέλα εκτίμησης της ΦΙΤΑ που είχαν διάφορο περιεχόμενο και προσανατολισμό. Αρχικά η έμφαση δόθηκε στη φυσική ΦΙΤΑ που σχετίζονταν με τις χωρητικότητες των εγκαταστάσεων, τα τεχνικά χαρακτηριστικά και standards εκμετάλλευσης του χώρου, ενώ στη συνέχεια η έμφαση πέρασε στην κοινωνική / ψυχολογική ΦΙΤΑ και στην οικολογική ΦΙΤΑ. Τα τελευταία χρόνια η έμφαση της έρευνας διευρύνθηκε

ακόμη περισσότερο και προσπάθησε να συμπεριλάβει κάθε είδος του περιβάλλοντος προκειμένου να ανταποκριθεί στις ιδιαιτερότητες κάθε τουριστικού προορισμού και στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της τουριστικής ζήτησης, είτε χωριστά σε κάθε «είδος» είτε σε συνδυασμό.

Σε σχέση με τη φήμη του τουριστικού προορισμού η έρευνα εκτίμησης της ΦΙΤΑ αναπτύχθηκε σε σημαντικό βαθμό και κυριάρχησε, μπορεί να υποστηριχθεί, η έρευνα της αγοράς στο χώρο της ζήτησης και η έρευνα του βαθμού ικανοποίησης τουριστών και τοπικού πληθυσμού στο χώρο της προσφοράς. Ανάμεσα στις μεταβλητές του συστήματος άνθρωπος-χώρος, που χρησιμοποιήθηκαν στην διαδικασία εκτίμησης της ΦΙΤΑ («περιβάλλον – φήμη») είναι οι ακόλουθες:

- Συστατικά και υποσυστατικά των φυσικών πόρων (χώρος, χαρακτηριστικά, κλίμα).
- Υφιστάμενες χρήσεις γης (κατά τομέα και κλάδο, οικονομικά, πολιτιστικά χαρακτηριστικά, κλπ).
- Τεχνική και κοινωνική υποδομή (εγκαταστάσεις, δίκτυα, εξυπηρετήσεις, κύριες και συμπληρωματικές).
- Δημογραφικά χαρακτηριστικά (πληθυσμός, απασχόληση κατά τομέα, κινητικότητα, κλπ).
- Σχεδιασμός του χώρου υφιστάμενης κατάστασης (διατιθέμενα στοιχεία, χάρτες, πολιτικές, μέτρα, κίνητρα, κλπ).

Σημαντικό είναι εδώ να αναφερθούν και τα βασικά κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν για την εκτίμηση της ΦΙΤΑ κατά κατηγορία περιβάλλοντος είτε αυτά θεωρούνται ποσοτικοποιήσιμα είτε μη ποσοτικοποιήσιμα, δυνάμενα όμως να εκφραστούν σε εμπειρικούς όρους (όπως για παράδειγμα οι επιπτώσεις στο πολιτιστικό περιβάλλον). Πιο συγκεκριμένα τα κριτήρια που αναφέρονται στο περιβάλλον του χώρου της προσφοράς είναι κατά ενότητες ως ακολούθως:

#### **Φυσικό Περιβάλλον**

- Αποδεκτά επίπεδα ορατών επιπτώσεων.
- Κρίσιμο σημείο που εμφανίζονται οικολογικές διαταραχές.
- Επίπεδα διατήρησης της άγριας φύσης/ ζωής.

## **Κοινωνικό – Πολιτιστικό Περιβάλλον**

- Επίπεδα ανεκτού τουριστικού πληθυσμού που μπορεί να απορροφηθεί χωρίς διατάραξη του κοινωνικο-πολιτιστικού ιστού του τουριστικού προορισμού (σχέση τουριστών – πληθυσμού).
- Άριστα επίπεδα τουριστικής κίνησης που απαιτούνται για την υποβοήθηση των προσπάθειών ανανέωσης – συντήρησης – αποκατάστασης – ανάδειξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς των μνημείων και της κουλτούρας χωρίς επιπτώσεις διατάραξης.

## **Δομημένο Περιβάλλον**

- Επίπεδα προσφερομένων εξυπηρετήσεων (συγκοινωνίες, δίκτυα ηλεκτρισμού, αποχέτευσης, απορριμμάτων, τηλεφώνου, ύδρευσης)
- Προσφεριμότητα κοινοτικών υπηρεσιών (εκπαιδευμένο προσωπικό, επίπεδα επαγγελματισμού, ασφάλεια).

## **Οικονομικό Περιβάλλον**

- Επίπεδα τουριστικής κίνησης σε σχέση με την αριστοποίηση των τουριστικών και άλλων συμπληρωματικών εξυπηρετήσεων επενδύσεων και οικονομικών ωφελειών.
- Επίπεδα απασχόλησης- εισόδημα κύρια σε σχέση με τις κοινοτικές ανάγκες και δυνατότητες.
- Διαμόρφωση άριστου επιπέδου κόστους ζωής για τον τοπικό πληθυσμό και της σχέσης κόστους – ωφέλειας.
- Αποδεκτά επίπεδα τουριστικής κίνησης σε σχέση με τις απαιτούμενες κοινοτικές επενδύσεις σε έργα και υπηρεσίες υποδομής.

β. Τα κριτήρια που αναφέρονται στη διαμόρφωση της φήμης μιας τουριστικής περιοχής (ικανοποίηση επισκέπτη, έρευνα αγοράς, απαιτήσεις) και του συνακόλουθου τουριστικού προϊόντος είναι αντίστοιχα:

## **Φυσικό Περιβάλλον**

- Χαρακτηριστικά κλίματος σε συνδυασμό με τα αποδεκτά επίπεδα ρύπανσης.

- Επίπεδα προσπελασιμότητας των φυσικών ιδιοτεροτήτων (οικολογικές περιοχές, τοπίο, μνημεία της φύσης, παραλίες, ακτές, κλπ).

#### Κοινωνικό – Πολιτιστικό Περιβάλλον

- Ποιοτικά χαρακτηριστικά της τοπικής κουλτούρας και παράδοσης.
- Ιδιόμορφα χαρακτηριστικά των χώρων επίσκεψης (ήθη, έθιμα, ασχολίες σε παραδοσιακούς τομείς, εκθέσεις, γιορτές, εκδηλώσεις, κλπ).
- Επίπεδο διάχυσης των πληροφοριών και εμπειριών άλλων ατόμων και τουριστικών ομάδων, ιδιαίτερα επωνύμων ατόμων (καλλιτέχνες, δημοσιογράφοι, πολιτικοί, αθλητικοί παράγοντες, κοσμικοί κύκλοι), κλπ.

#### Δομημένο Περιβάλλον

- Επίπεδα ποιότητας διατιθέμενων τουριστικών εξυπηρετήσεων (καταλύματα, εστίαση, αναψυχή, γραφεία εξυπηρετήσεως τουριστών, υπηρεσίες).
- Επίπεδα και standards συγκοινωνιακών και άλλων εξυπηρετήσεων, εγκαταστάσεων υποδομής – ανωδομής (νερό, αποχέτευση, απορρίμματα, καθαριότητα, τηλέφωνα, συγκοινωνίες, διασύνδεση με γειτονικές περιοχές).
- Επίπεδα προσπελασιμότητας των αξιοθεάτων δια μέσου δικτύων υποδομής.

Όπως διαπιστώνεται από τα προηγούμενα στοιχεία η χρησιμοποίηση από τους ερευνητές του τουρισμού, σημαντικών κριτηρίων στην ανάλυση και τελική εκτίμηση της ΦΙΤΑ, επιβλήθηκε προκειμένου να αναζητηθεί μια ισόρροπη εικόνα ανάμεσα στους θετικούς και αρνητικούς παράγοντες και συνακόλουθα να αναζητηθεί το επίπεδο της τουριστικής κίνησης που δημιουργεί τα βέλτιστα επίπεδα ωφέλειας στον τουριστικό προορισμό, στην περιφέρεια και πιο πέρα στη χώρα.

Από τα μετρήσιμα κριτήρια (ρύπανση, απασχόληση, νερό, κλπ) από τα αντίστοιχα προσεγγίσιμα μόνο με δειγματοληπτικές έρευνες και εμπειρικές μεθόδους (ικανοποίηση – μη ικανοποίηση, κόστος ζωής, κατάσταση του περιβάλλοντος επίσκεψης κλπ) επιχειρείται η αξιολόγηση

μερικών εκφάνσεων της τουριστικής πίεσης όπως είναι το φαινόμενο του κορεσμού και συνακόλουθα ο προσδιορισμός των επιπέδων της ΦΙΤΑ που θα διασφαλίσει τους τουριστικούς προορισμούς (νέους, ανεπτυγμένους, υπερανεπτυγμένους – δυνητικούς) από τις ανεπιθύμητες παρενέργειες της υπερανάπτυξης των προσφερομένων πόρων.

Η αναγκαιότητα αυτής της αξιολόγησης διαπιστώθηκε στις περισσότερες εφαρμοσμένες προτάσεις –WTO (1987), Owsiak (1985), Pearce (1987), Dragicevic (1990), Costa (1992)– καθώς η εκτίμηση της ΦΙΤΑ ικανοποιεί αμφίδρομα τις απαιτήσεις των εχόντων την ευθύνη για:

- α. Το σχεδιασμό του χώρου προκειμένου να καταστεί δυνατή η αποφυγή μελλοντικών δυσμενών επιπτώσεων όπως είναι τα προβλήματα του κορεσμού και
- β. Τη διαχείριση ώστε να υπερβληθούν τα αρνητικά στοιχεία στις περιπτώσεις όπου ο κορεσμός έχει ήδη εμφανιστεί.

Συνακόλουθα η αξιολόγηση της διαδικασίας εκτίμησης της ΦΙΤΑ αναγνωρίστηκε ότι δεν μπορεί παρά να είναι θεωρητική βασιζόμενη όμως σε εμπειρικά κριτήρια που έχουν χρησιμοποιηθεί σε αντίστοιχες περιπτώσεις άλλων τόπων και χώρων (συγκριτική αξιολόγηση). Η υποβοήθηση της χρήσεως των δύο βασικών κριτηρίων του χώρου και του χρόνου, επίσης θεωρήθηκε ότι θα πρέπει να αναζητηθεί σε μια σειρά από δόκιμους δείκτες όπως είναι:

- Δείκτης λειτουργικότητας τουριστικών εγκαταστάσεων και εξυπηρετήσεων (περιοχή ανά μονάδα και αριθμό εξυπηρετούμενων τουριστών).
- Δείκτης πυκνότητας (κλίνες ανά κατηγορία εγκατάστασης και πληθυσμού ή τουρίστες κατά μήκος/ επιφάνεια ακτής).
- Δείκτης χωρητικότητας (συνολικές εξυπηρετήσεις σε καταλύματα, κέντρα εστίασης, εμπορικά καταστήματα κλπ προς τον τοπικό πληθυσμό).
- Δείκτης έντασης (κλίνες ανά τουριστική περιοχή προς τον τοπικό πληθυσμό).
- Δείκτης διανυκτερεύσεων (διανυκτερεύσεις προς μόνιμο πληθυσμό).
- Δείκτης χωρητικότητας εγκαταστάσεων (σχέση τουριστών και πληθυσμού προς διατιθέμενους πόρους όπως νερό, δίκτυα, χώροι άθλησης, απασχόληση, κλπ).

- Δείκτης δόμησης (κτίρια τουριστικών εγκαταστάσεων προς κτίρια άλλων κατηγοριών και διατιθέμενη επιφάνεια γης).
- Δείκτης ανέσεως (ποιοτικά χαρακτηριστικά καταλυμάτων προς τη συνολική τουριστική πυκνότητα).
- Δείκτης προσελκυστικότητας (αλλοδαποί προς ημεδαπούς τουρίστες).
- Δείκτης διατάραξης οικολογικής ισορροπίας (ποσοστιαίες αλλαγές διαχρονικά στις χρήσεις γης).
- Δείκτης ικανοποίησης – μη ικανοποίησης (σύνθετος δείκτης).
- Δείκτης συμπεριφοράς χρηστών (διαχρονική επιβάρυνση της συμπεριφοράς τουριστών – τοπικού πληθυσμού – απασχολουμένων).
- Δείκτης συμφόρησης (μποτιλιάρισμα, αδιέξοδα).
- Δείκτης προσπελασιμότητας πόρων (φυσικών, πολιτιστικών).
- Δείκτης χρήσης των πόρων (κόστος – ωφέλεια).

Οι πιο πάνω δείκτες που προτάθηκαν από πολλούς ερευνητές (αναφορά έγινε στο προηγούμενο τμήμα του κεφαλαίου Α.1-1) συχνά αλληλοκαλύπτονται ή και αναφέρονται με διαφορετική ορολογία στο ίδιο θέμα, προέρχονται όμως από τη διαχρονική προσπάθεια αναζήτησης της σχέσης και της αλληλεπίδρασης των πιο κάτω παραγόντων: τουρίστες–πληθυσμός, τουρίστες– υποδομή– ανωδομή, τουρίστες και πληθυσμός–διατιθέμενοι πόροι, τουρίστες– εμπειρία, τουρίστες– συμπεριφορά.

Σχετικά με τον καθορισμό της φ. ι.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί, περιγράφεται μία διαδικασία επηρεασμού και μέτρησης της φ.ι.<sup>14</sup> Παρουσιάζονται οι ομάδες παραγόντων για τον προσδιορισμό της φ.ι. μαζί με τα διαφορετικά στάδια, τα οποία είναι δυνατό να επηρεάζουν το μέγεθος και την κατεύθυνση των επιπτώσεων και, επομένως, της φ.ι..

---

<sup>14</sup> Cooper et al., σελ. 189 επ.

#### (α) Τοπικοί παράγοντες

Υπάρχουν πολλοί τοπικοί παράγοντες, που επηρεάζουν το μέγεθος και την κατεύθυνση των επιπτώσεων. Ιδιαίτερη σημασία έχει η σχετική διαφορά μεταξύ των τοπικών παραγόντων και των χαρακτηριστικών των τουριστών καθώς και η ταχύτητα αλλαγής. Ακολουθεί πιο συγκεκριμένη παρουσίαση.

**Κοινωνική δομή.** Γενικά μιλώντας, όσο μικρότερο είναι το μέγεθος του τοπικού πληθυσμού, τόσο πιο δραματικές θα είναι οι κοινωνικές επιπτώσεις του τουρισμού, ιδίως αν ο όγκος των τουριστικών ροών είναι μεγάλος.

**Πολιτιστική κληρονομιά.** Όσο πιο «ασυνήθιστο» είναι το πολιτιστικό υπόβαθρο, τόσο μεγαλύτερη είναι η απειλή που υφίσταται από την παρουσία των τουριστών. Συνέπειες μπορεί να είναι είτε η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς είτε η διαστρέβλωση / παραμόρφωσή της, με την απώλεια της γνησιότητας, των βασικών χαρακτηριστικών της και την υπέρμετρη εμπορευματοποίησή της.

**Περιβάλλον.** Όσο πιο εύθραυστο είναι το περιβάλλον και όσο περισσότερα χαρακτηριστικά μοναδικότητας έχει, τόσο πιο τρωτό είναι στην παρουσία των ανθρώπων. Η –αναπόφευκτη- αλλαγή στο περιβάλλον είναι τόσο μεγαλύτερη, όσο μεγαλύτερη είναι η παρουσία των τουριστών, ιδίως σε προορισμούς που μέχρι κάποια συγκεκριμένη στιγμή δεν δέχονταν μεγάλο όγκο επισκεπτών. Συχνά πάντως είναι δύσκολη η διάκριση μεταξύ των παραγόντων, που επιδρούν στο περιβάλλον στους οποίους συμπεριλαμβάνεται και ο τουρισμός.

**Οικονομική δομή.** Γενικά, ο βαθμός προσαρμοστικότητας της οικονομίας είναι ανάλογος του βαθμού ανάπτυξης και εκβιομηχάνισής της. Η τουριστική ανάπτυξη, ιδίως η γρήγορη, είναι πιθανό να επιφέρει προβλήματα συνδεδεμένα με τη μετακίνηση πληθυσμού από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές και τη μεταφορά εργατικού δυναμικού από τις παραδοσιακές βιομηχανίες στον τουρισμό και τις σχετικές με αυτόν βιομηχανίες.



**Πολιτική δομή.** Η πολιτική δομή μπορεί να επηρεάζει τις επιπτώσεις του τουρισμού και τη φ.ι. του με πολλούς τρόπους. Για παράδειγμα, η πολιτική αστάθεια θα αποτρέψει πολλούς τουρίστες και έτσι θα θέτει σε κίνδυνο την τουριστική ανάπτυξη. Η πολιτική δομή μπορεί επίσης να έχει άμεσο αντίκτυπο στην τουριστική ανάπτυξη, στο βαθμό που αντανακλά τα ιδανικά και τις πεποιθήσεις του πληθυσμού. Για παράδειγμα, κάποια κράτη θέτουν όρια στον αριθμό των τουριστών μέσω του περιορισμού του αριθμού visa που εκδίδουν ανά έτος ή της αύξησης του κόστους έκδοσής της. Οι ανοικτές πολιτικές αντιλήψεις από την άλλη μπορεί να αντανακλούν την επιθυμία μιας κοινωνίας για τουριστική ανάπτυξη, πράγμα το οποίο είναι δυνατό να οδηγεί στην αύξηση ή τη μείωση του επιπέδου κάποιων οροφών.

**Πόροι.** Η διαθεσιμότητα των τοπικών πόρων (εργασίας, κεφαλαίου, γης κ.α.) είναι πιθανό να επηρεάζει την αποδοχή, το επιθυμητό και τη μορφή της τουριστικής ανάπτυξης.

**Υποδομές.** Αν η χρήση των υποδομών από τον τουρισμό είναι υπερβολικά μεγάλη, είναι δυνατό να εκδηλωθεί δυσaráσκεια και εχθρότητα εκ μέρους του τοπικού πληθυσμού, με συνέπεια την υπέρβαση της φ.ι. λόγω κοινωνικών επιπτώσεων. Από την άλλη πλευρά, η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να οδηγήσει σε βελτίωση των υποδομών, η διαθεσιμότητα των οποίων και για τον τοπικό πληθυσμό, θα οδηγήσει σε αύξηση του ορίου της φ.ι. λόγω της βελτίωσης του επιπέδου ζωής της τοπικής κοινωνίας.

**(β) Εξωτερικοί παράγοντες.**

**Χαρακτηριστικά των τουριστών.** Κρίσιμος παράγων στο σημείο αυτό είναι οι διαφορές των κοινωνικών και πολιτιστικών υποβάθρων των τουριστών και του τοπικού πληθυσμού καθώς και τα επίπεδα ανεκτικότητας της τοπικής κοινωνίας ως προς τα χαρακτηριστικά των τουριστών αλλά και των τουριστών ως προς τα χαρακτηριστικά που αναμένουν να συγκεντρώνει ο προορισμός τους.

**Τύποι τουριστικής δραστηριότητας.** Συγκεκριμένες τουριστικές δραστηριότητες είναι δυνατό να χαμηλώσουν τα επίπεδα της φ.ι.,

π.χ. η χαρτοπαιξία και τα τυχερά παιχνίδια, δραστηριότητες που μπορεί να φέρουν μαζί τους φαινόμενα όπως η πορνεία, τα ναρκωτικά και η εγκληματικότητα. Πάντως και κάποιες ειδικές μορφές τουρισμού -κατ' αρχήν θεωρούμενες ως επιθυμητές και αποδεκτές χωρίς επιφυλάξεις- είναι πιθανό να οδηγήσουν σε μείωση της φ.ι. π.χ. η αλλοίωση τοπίων υψηλής αισθητικής αξίας, η υποβάθμιση οικοσυστημάτων ή η σοβαρή ενόχληση πληθυσμών σπάνιων πουλιών λόγω της υπερβολικά αυξημένης παρουσίας ή της απρόσεκτης συμπεριφοράς φυσιολατρών τουριστών, οι οποίοι επιδιώκουν τη «μοναδική» εμπειρία.

Οι προαναφερθέντες τοπικοί και εξωτερικοί παράγοντες, αφού και σε όποιο βαθμό διαμορφωθούν μέσω του σχεδιασμού και της διαχείρισης (management) του τουρισμού, έχουν επιπτώσεις στην κοινωνική δομή, τον πολιτισμό, το περιβάλλον και την οικονομία και, φυσικά, στους άλλους τουρίστες. Οι επιπτώσεις αποτελούν τα κριτήρια της φ.ι., αλλά είναι και κατευθυνόμενες μεταβλητές (*derived variables*). Καθήκον όσων σχεδιάζουν και διαχειρίζονται τον τουρισμό, είναι να διασφαλίζουν ότι θα προκύπτουν οι ενδεικνυόμενες/ κατάλληλες επιπτώσεις.

Αν η φ.ι., ως η εξαρτημένη μεταβλητή, ξεπεραστεί, η διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης τίθεται σε κίνδυνο και η ανάπτυξη θεωρείται μη αειφόρος. Είτε ο προορισμός θα δεχθεί φθίνοντες αριθμούς τουριστών καθώς οι τουρίστες θα κατευθύνονται σε εναλλακτικούς προορισμούς είτε η σύνθεση των τουριστικών αφίξεων θα μεταβληθεί, καθιστώντας δύσκολη ή αδύνατη την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί για τον προορισμό κατά το στάδιο του σχεδιασμού.

Καθώς η φ.ι. υπόκειται σε πολλούς προσδιοριστικούς παράγοντες που απαιτούν ξεχωριστή έρευνα, ίσως ο μόνος πρακτικός τρόπος για τον καθορισμό της και για τη χρήση της σχετικής πληροφορίας για την ενημέρωση και καθοδήγηση της διαδικασίας του σχεδιασμού, να είναι η ανάπτυξη ολοκληρωμένων εργαλείων βασισμένων σε μοντέλα επιπτώσεων.

Πάντως είναι πολύ πιθανό ότι για κάθε δεδομένο προορισμό η φ.ι. θα ξεπερασθεί σε σχέση ακόμη και με μία ομάδα δεικτών. Για παράδειγμα, σε κάποιο προορισμό θα αποδειχθεί ότι η τουριστική δραστηριότητα ασκεί υπέρμετρη πίεση στο οικοσύστημα πολύ πριν απειλήσει την κοινωνική

δομή ή την οικονομία. Επομένως, στο παράδειγμα αυτό, σημειώνεται υπέρβαση της φ.ι. του προορισμού εξαιτίας του εύθραυστου του οικοσυστήματος και ανεξάρτητα από τα κατώφλια των άλλων τομέων.

Εν τέλει, η ανάπτυξη ενός επιχειρησιακού εργαλείου για τον σχεδιασμό και τη διαχείριση του τουρισμού φαίνεται να αποτελεί αναγκαιότητα. Σχετικό και το απόσπασμα που ακολουθεί από τη Δήλωση της Μανίλας: «Οι τουριστικοί πόροι, τους οποίους διαθέτουν οι διάφορες χώρες, αποτελούνται από χώρο, διευκολύνσεις και αξίες. Πρόκειται για πόρους, η χρήση των οποίων δεν μπορεί να αφεθεί ανεξέλεγκτη χωρίς τον κίνδυνο υποβάθμισης ή και καταστροφής τους. Η ικανοποίηση των απαιτήσεων του τουρισμού δεν πρέπει να γίνεται σε βάρος των κοινωνικών και οικονομικών συμφερόντων του τοπικού πληθυσμού στις τουριστικές περιοχές, του περιβάλλοντος και κυρίως των φυσικών πόρων (που είναι ο θεμελιώδης πόλος έλξης του τουρισμού), των ιστορικών και πολιτισμικών τόπων.»

Σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, η τουριστική ανάπτυξη θα έπρεπε να σχεδιάζεται με τέτοιο τρόπο και σε τέτοια επίπεδα, ώστε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της φυσικής και της ανθρώπινης φ.ι. της συγκεκριμένης περιοχής, ώστε να αποφεύγεται η απρόβλεπτη και απαράδεκτη υποβάθμιση του περιβάλλοντος.